

ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ, ΤΟ ΦΑΣΙΣΜΟ, ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

του Μπέρτολτ Μπρεχτ

Η ΑΛΛΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ: 1943*

Τις ημέρες που οι μεγάλες Δυνάμεις δεν πολεμούσαν ακόμα το Χίτλερ, ενώ αρκετές φωνές από το εξωτερικό τον ενθάρρυναν -μερικές από αυτές μάλιστα ακόμα δεν έχουν σιωπήσει- ο κόσμος ήξερε πολύ καλά ότι αυτός καταπολεμούνταν από τα μέσα και αυτοί οι εχθροί του αποκαλούνταν: η άλλη Γερμανία. Πρόσφυγες, πολλοί από τους οποίους γνωστοί σε όλο τον κόσμο και ξένοι ανταποκριτές που ήταν σε άδεια ανέφεραν ότι αυτή η άλλη Γερμανία πράγματι υπήρχε. Ούτε για μια στιγμή δεν κέρδισε ο Χίτλερ πάνω από τους μισούς ψήφους και η ύπαρξη των πιο τρομερών μέσων καταπίεσης και της πιο τρομακτικής αστυνομικής δύναμης που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα απέδειξαν ότι οι εχθροί του καθεστώτος δεν ήταν ανενεργοί. Πριν από οποιαδήποτε άλλη χώρα, ο Χίτλερ ρήμαξε τη δική του· και η κατάσταση της Πολωνίας, της Ελλάδας ή της Νορβηγίας μόλις που είναι χειρότερη από αυτή της Γερμανίας. Δημιούργησε αιχμάλωτους πολέμου στην ίδια του τη χώρα· κράτησε ολόκληρους στρατούς σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Το 1939 αυτοί οι στρατοί αριθμούσαν 200.000 Γερμανούς - περισσότερους απ' τους Ρώσους αιχμάλωτους στο Στάλινγκραντ. Αυτοί οι 200.000 δεν αποτελούν το σύνολο της άλλης Γερμανίας. Αποτελούν μόνο ένα μέρος των δυνάμεών της.

Η άλλη Γερμανία δεν μπόρεσε να σταματήσει το Χίτλερ και στον τωρινό πόλεμο, ο οποίος έφερε τις μεγάλες Δυνάμεις σε σύγκρουση με αυτόν, η άλλη Γερμανία έχει σχεδόν ξεχαστεί. Πολλοί αμφέβαλλαν για το ότι πράγματι υπήρξε ή τουλάχιστον αμφισβητούσαν ότι είχε κάποια σπουδαιότητα. Ενας παράγοντας ήταν ότι οι Δημοκρατίες που διεξήγαγαν τον πόλεμο έπρεπε να καταπολεμήσουν τις ψευδαισθήσεις για τη δύναμη κρούσης των χιτλερικών στρατευμάτων. Επίσης, υπήρχαν ισχυρές ομάδες που προσέγγιζαν την άλλη Γερμανία με δυσπιστία· φοβόντουσαν ότι ήταν σοσιαλιστική. Αλλά υπήρχε και μία υποψία που μπέρδεψε και τους φίλους της άλλης Γερμανίας, ακόμα και κάποιους που ανήκαν σε αυτή.

Το τρομακτικό ερώτημα ήταν: είχε βάλει ο πόλεμος τέλος στον εμφύλιο πόλεμο που υπόβοσκε στη Γερμανία τα πρώτα έξι χρόνια της ναζιστικής κυριαρχίας; Γιατί σε τελική ανάλυση είναι γνωστό ότι οι πόλεμοι τροφοδοτούν το λυσσαλέο εθνικισμό και δένουν τους λαούς πιο στενά πάνω στους κυβερνώντες τους.

Το επάγγελμα του εξόριστου είναι: να ελπίζει. Αυτό το επάγγελμα δεν του παρέχει καμία άνεση και ασφάλεια. Μερικοί προέβλεπαν ότι το ναζιστικό καθεστώς δε θα ήταν ικανό να καταργήσει την ανεργία· και μόλις αυτή καταργήθηκε, προέβλεπαν ότι το καθεστώς αυτό θα χρεοκοπούσε. Άλλοι βάσισαν τις ελπίδες τους στη Reichswehr¹, στην τιμή της κάστας των Πρώσων Γιούνκερς², οι οποίοι δε θα ήθελαν να πάνε σ' έναν πόλεμο υπό την καθοδήγηση ενός δεκανέα ή στους βιομήχανους της Ρηνανίας, οι οποίοι γενικά θα έπρεπε να φοβούνται τον πόλεμο. Ακόμα κι όταν ξέσπασε ο πόλεμος, κάποιιοι είπαν: «το καθεστώς μπορεί να κρατήσει τον πόλεμο όσο αυτός παραμένει Blitzkrieg (πόλεμος αστραπή) που διεξάγεται από εικοσάχρονα αγόρια και

από ένα μηχανοκίνητο στρατό ειδικών· όχι όμως περισσότερο. Οι εργάτες παραμένουν στα εργοστάσια και τουλάχιστον τριάντα μεραρχίες χρειάζονται για να τους φυλάνε. Η κατάκτηση της Πολωνίας και της Νορβηγίας, ακόμα και η καθυπόταξη της Γαλλίας φαινόταν να διεκπεραιώνονται από αυτόν το στρατό ειδικών. Αλλά στη συνέχεια ήρθε η ρωσική εκστρατεία και μαζί της ένας σχεδόν καθολικός φόβος. Ακόμα περισσότερο φοβόντουσαν αυτοί που μισούσαν τη Σοβιετική Ένωση. Γιατί αυτός δεν ήταν πόλεμος ειδικών. Ολόκληρος ο λαός θα εμπλεκόταν. Οι ψηλότερες ηλικιακές ομάδες «οι οποίες ακόμα θυμόντουσαν με ρίγη τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο», εκατοντάδες χιλιάδες εργάτες που θεωρούσαν τη Ρωσία πατρίδα τους, επιστρατεύτηκαν. Οι εργάτες, ειδικά αυτό το τμήμα του λαού, που το ίδιο το καθεστώς αποκαλούσε πάντα τον πιο σταθερό εχθρό του, μπήκαν στον πόλεμο ακριβώς τη στιγμή που αυτός συμπεριέλαβε τη χώρα που εκείνοι έβλεπαν με ιδιαίτερη συμπάθεια.

Ακόμα και αυτοί που είχαν την πιο ακλόνητη πίστη σώπασαν. Μήπως δεν υπήρχε άλλη Γερμανία;

Ο άνθρωπος μένει πιστός στο επάγγελμά του και το επάγγελμα του εξόριστου είναι: να ελπίζει. Έτσι, πολύ σύντομα, κάθε είδους εξήγηση ήταν διαθέσιμη, όλα όμως περισσότερο ή λιγότερο τεχνικής φύσης. Το χιτλερικό καθεστώς, έλεγαν, αναγκάστηκε να κρατήσει μέχρι την τελευταία στιγμή δυο χώρες στο σκοτάδι σχετικά με την εισβολή, τους Ρώσους και τους Γερμανούς. Αυτό αποδεικνύει ότι όλη αυτή η ιστορία ντρόπιασε το καθεστώς, έτσι δεν είναι; Οι έρευνες για το ποια εργατική πολιτική θα χαράξουν οι Ναζί κατά τη διάρκεια των πέντε ετών προετοιμασίας του πολέμου ήταν πιο σοβαρό ζήτημα. Ήδη στον τελευταίο χρόνο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης η κατάσταση της εργατικής τάξης ήταν καταστροφική. Ο εξορθολογισμός της βιομηχανίας είχε προκαλέσει την ανεργία· η παγκόσμια κρίση, η οποία έπληξε τη Γερμανία με ιδιαίτερη οξύτητα, μετέτρεψε την ανεργία σε εθνική καταστροφή. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των εργατών μετατράπηκε σε έναν πραγματικό πόλεμο. Η γερμανική εργατική τάξη είχε ήδη διαιρεθεί σε κόμματα· τα κόμματα στράφηκαν τώρα το ένα ενάντια στο άλλο. Αυτή ήταν η κληρονομιά της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης στο μεγάλο και νόμιμο, όπως πολλοί νομίζουν, διάδοχό της: το Τρίτο Ράιχ. Η ανεργία παραμερίστηκε πολύ σύντομα. Πράγματι, η ταχύτητα και ο βαθμός κατάρτησής της ήταν τόσο εκπληκτικός που φαινόταν σαν επανάσταση. Τα εργοστάσια καταλήφθηκαν με τη βία. Η τέταρτη τάξη εφόρμησε στη Βασίλη... μόνο για να παραμείνει εκεί αιχμάλωτη. Την ίδια στιγμή οι πολιτικές οργανώσεις της εργατικής τάξης διαλύθηκαν και αποδεκατίστηκαν από την αστυνομία. Με αυτό τον τρόπο αυτή η τάξη μετατράπηκε σε μία άμορφη μάζα χωρίς θέληση και πολιτική συνείδηση. Από εδώ και πέρα το κράτος δεν είχε να κάνει με οργανώσεις, αλλά με μεμονωμένα άτομα. Ο Ναπολέοντας είχε ισχυριστεί ότι το μόνο που χρειαζόταν κάποιος να κάνει ήταν να είναι πιο ισχυρός την κατάλληλη στιγμή, στο κατάλληλο μέρος. Ο Χίτλερ αξιοποίησε λαμπρά αυτή τη στρατηγική. Οι πολιτικές του δε χρειάζεται πια να εγκρίνονται από αυτούς τους «ιδιώτες». Αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Η ειρηνική βιομηχανία που παράγει εμπορεύματα δεν απαιτεί να αντλούν οι εργάτες ευχαρίστηση από τη δουλειά τους· ο σύγχρονος εκμηχανισμένος πόλεμος, ο οποίος δεν είναι τίποτα άλλο παρά η βιομηχανία της καταστροφής, δεν απαιτεί οι εργάτες να αντλούν ευχαρίστηση από τον πόλεμο. Η καταστροφή είναι το εμπόρευμα με το

οποίο ασχολούνται. Τέτοια είναι η τεχνικο-οικονομική πλευρά ενός κοινωνικού συστήματος που υποβιβάζει το συνηθισμένο άνθρωπο στο επίπεδο ενός εργαλείου, τόσο από πολιτική όσο και από οικονομική σκοπιά.

Τέτοιου είδους ερμηνείες είναι πιο διαφωτιστικές από αυτές των φιλοσόφων της ιστορίας, οι οποίοι με ένα ανόητο και δημαγωγικό μίσος ισχυρίζονται ότι ο γερμανικός λαός είναι από την ίδια τη φύση του πολεμοχαρής, ότι η επιθυμία του να κατακτά μπορεί να συγκριθεί μόνο με τη διάθεσή του να υπακούει κλπ. Αυτές οι ερμηνείες όμως δεν αποτελούν ολόκληρη την αλήθεια. Δείχνουν με ποιο τρόπο κατέληξε η εργατική τάξη να είναι δουλικά εξαρτημένη από τις κυρίαρχες τάξεις· δε δείχνουν με ποιο τρόπο έφτασαν οι εργάτες να εξαρτώνται από την επιτυχία των κυβερνητών τους στον πόλεμο. Ο (Εμιλ) Λούντβιχ (Ludwig)³ και ο Βάνσιταρτ (Vansittart)⁴ παραπονιούνται ότι ο γερμανικός λαός το λιγότερο ανέχεται τον πόλεμο του Χίτλερ. Η αλήθεια είναι ότι έπρεπε να ανεχτεί τον πόλεμο γιατί ανέχεται ένα σύστημα που απαιτεί -μεταξύ άλλων- και πολέμους.

Το να παραπονιέσαι ότι ο γερμανικός λαός επιτρέπει στην κυβέρνησή του να διεξάγει έναν τρομερό επιθετικό πόλεμο είναι στην πραγματικότητα σαν να παραπονιέσαι για το ότι ο γερμανικός λαός δεν κάνει κοινωνική επανάσταση. Προς όφελος ποιου διεξάγεται ο πόλεμος; Ακριβώς προς όφελος εκείνων που μπορούν να απομακρυνθούν από τις ψηλές τους θέσεις μόνο με μία κοινωνική επανάσταση γιγαντιαίας κλίμακας. Τα συμφέροντα των βιομηχάνων και των Γιούνκερς μπορεί κάποιες φορές να αποκλίνουν, ωστόσο και οι δύο χρειάζονται τον πόλεμο. Μπορεί να διαπληκτίζονται για τον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου· αλλά είναι εξίσου σίγουροι ότι ο πόλεμος πρέπει να διεξαχθεί. Σημαντικοί Αγγλοι δημοσιογράφοι περιέγραψαν με ποιο τρόπο οι Γιούνκερς τροφοδότησαν στο Υπουργείο Πολέμου τον ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρηματικών ομίλων (Konzern) και πόσο αποτελεσματικά αγωνίστηκαν αυτοί οι επιχειρηματικοί όμιλοι για να ασκήσουν επιρροή στη διεξαγωγή του πολέμου. Καμία ομάδα που έχει κάτι στην ιδιοκτησία της δεν είναι εναντίον του πολέμου. Αν ο πόλεμος μετατραπεί σε αδιέξοδο, τα τραστ μπορεί να προσπαθήσουν να ξεφορτωθούν τη συμμορία του Χίτλερ ή ακόμα και τους στρατηγούς, χάριν της ειρήνης· αλλά θα συνάψουν ειρήνη με μοναδικό στόχο να διεξάγουν αργότερα άλλο πόλεμο με όλη τη δυνατή ισχύ και όσο το δυνατό συντομότερα. Αυτό που τους ενδιαφέρει είναι φυσικά να διατηρήσουν αυτό που έχουν στην κατοχή τους, δηλαδή την οικονομική εξουσία, χωρίς την οποία δε θα μπορούσαν ποτέ να ελπίζουν στο να ξανακερδίσουν την πολιτική εξουσία που χρειάζονται για να διεξάγουν πόλεμο. Οι Γάλλοι υπουργοί έχουν περιγράψει -και ο Στρατηγός de Gaull έχει επιβεβαιώσει αυτές τις περιγραφές- το πόσο πολύ φοβόντουσαν οι Γάλλοι βιομήχανοι το δικό τους λαό, που έτρεξαν όσο πιο γρήγορα γινόταν να υποταχθούν στους Γερμανούς κατακτητές. Θεωρούσαν τις γερμανικές ξιφολόγχες απαραίτητες για τη διατήρηση της περιουσίας τους. Κάποια μέρα οι Γερμανοί βιομήχανοι θα προσπαθήσουν να βρουν ξιφολόγχες (και όλες οι ξιφολόγχες κάνουν γι' αυτή τη δουλειά), ελπίζοντας ότι η απώλεια της πολιτικής εξουσίας θα είναι μόνο προσωρινή αν μπορεί να διασωθεί η οικονομική τους εξουσία. Είναι αυτό καθαρό;

Αλλά τι ισχύει με το υπόλοιπο τμήμα του γερμανικού λαού, το ενενήντα εννέα τοις εκατό; Είναι ο πόλεμος και προς το δικό τους συμφέρον; Χρειάζονται αυτοί τον πόλεμο; Οι καλοπροαίρετοι άνθρωποι θα είναι κάτι παραπάνω από βιαστικοί, αν απαντήσουν γεμάτοι αυτοπεποίθηση: όχι. Αυτή θα ήταν μία ανακουφιστική απάντηση, αλλά δε θα ανταποκρινόταν στην αλήθεια. Η αλήθεια είναι ότι ο πόλεμος είναι προς όφελός τους για όσο δεν μπορούν ή δεν θέλουν να αποτινάξουν το σύστημα στο οποίο ζουν. Όταν ο Χίτλερ ήρθε στην εξουσία, εφτά εκατομμύρια οικογένειες, δηλαδή περισσότερο από το ένα τρίτο του πληθυσμού, αντιμετώπιζαν τη λιμοκτονία. Το σύστημα δεν μπορούσε να τους βρει δουλειά, δεν μπορούσε καν να τους προσφέρει το βοήθημα. Όταν βρέθηκε γι' αυτούς δουλειά, αυτή ήταν μόνο στον τομέα της βιομηχανικής προετοιμασίας του πολέμου. Στο μεταξύ η αποκαλούμενη μεσαία τάξη είχε καταστραφεί και είχε οδηγηθεί στα εργοστάσια παραγωγής πολεμοφοδίων. Εκατοντάδες χιλιάδες μαγαζιά και εργαστήρια είχαν κλείσει και μάλιστα οριστικά: τις ταμιακές μηχανές τις έλιωσαν για μέταλλο. Οι αγρότες είχαν επίσης καταστραφεί: τώρα είναι περισσότερο εκμισθωτές γης που δρουν υπό τις διαταγές άλλων. Μπορούν να καλλιεργήσουν τη γη τους μόνο με τη φτηνότερη δουλική εργασία, την εργασία των αιχμαλώτων πολέμου. Ακόμα και τα μικρότερα εργοστάσια καταστράφηκαν για τα καλά και οι ιδιοκτήτες τους πρέπει να αναζητήσουν διευθυντική εργασία, την οποία μπορούν να βρουν μόνο αν το κράτος βγει νικηφόρο και μπορεί να διαθέσει κατελημμένα εδάφη. Ετσι όλοι έχουν συμφέρον στον πόλεμο. Όλοι. Είναι αυτό καθαρό;

Κάπου πρέπει να υπάρχει ένας τρομερά λαθεμένος υπολογισμός -κι αυτό είναι καθαρό- και θα γίνεται όλο και πιο καθαρό όσο ο πόλεμος χειροτερεύει. Οι άνθρωποι κρύβονται στα υπόγεια των φλεγόμενων σπιτιών συνεπαρμένοι από ένα ζωικό φόβο και αρχίζουν να μαθαίνουν. Μάλλον αρχίζουν να μαθαίνουν και τα στρατεύματα που υποχωρούν στο Νότο και στην Ανατολή. Πού έγκειται ο λαθεμένος υπολογισμός; Κάπου κοντά στο Σμόλενσκ, ένας στρατιώτης από τη Σιλεσία σημαδεύει με το όπλο του ένα ρωσικό τανκ, το οποίο θα τον συντρίψει αν δεν αναγκαστεί να σταματήσει! Δεν υπάρχει χρόνος να συνειδητοποιήσει ότι αυτό που σημαδεύει με το όπλο του είναι η ανεργία. Και ακόμα κι αν το συνειδητοποιήσει, πόσα λίγα κερδίζει με αυτό! Ένας μηχανικός έχει πέσει με τα μούτρα στη διόρθωση της κατασκευής γρήγορων καταδιωκτικών μαχητικών αεροσκαφών. Δεν έχει χρόνο να σκεφτεί τι θα κάνει σε μία ηττημένη στον πόλεμο Γερμανία που θα πληγεί από τη φτώχεια. Αλλά σίγουρα κάτι κινείται στο πίσω μέρος του μυαλού του, όσο κι αν αυτό γίνεται με μυστηριώδη τρόπο: ίσως μισο-υποψιάζεται ότι κάπου πρέπει να υπάρχει κάποιος λαθεμένος υπολογισμός. Το Αμβούργο φλέγεται και ένα πλήθος κόσμου προσπαθεί να φύγει από την πόλη: ένας άντρας των SS τους χτυπάει για να γυρίσουν πίσω. Οι γονείς του είχαν στην ιδιοκτησία τους ένα μαγαζί με έπιπλα στο Βρότσαλβ. Τώρα είναι κλειστό. Τι θα γινόταν αν χανόταν ο πόλεμος; Τι θα γινόταν αν αυτός κερδιζόταν; Συνεχίζει να χτυπάει το πλήθος. Μέσα σε αυτό υπάρχουν πολλοί γονείς.

Μόνο το άτομο μπορεί να σκεφτεί. Μόνο η ομάδα μπορεί να ξεκινήσει πόλεμο. Είναι πιο εύκολο για το άτομο να ακολουθήσει την ομάδα από το να σκεφτεί μόνο του. Κάθε ξεχωριστό άτομο που υπάρχει σε ένα πλήθος ίσως έκανε ένα πράγμα, αλλά το πλήθος κάνει άλλο πράγμα. Οι Ρώσοι και οι Αμερικανοί είναι πιο μακριά από

το λοχία. Και ο πόλεμος είναι ένα γεγονός, ενώ η σκέψη είναι αδύνατη και μη πρακτική, μία υπόθεση που μοιάζει με τα όνειρα. Ο πόλεμος τα απαιτεί όλα, αλλά φροντίζει επίσης και για όλα. Φροντίζει για διατροφή, διαμονή, εργασία. Δεν μπορεί να κάνει κάποιος κάτι που δεν είναι για τον πόλεμο· το να κάνεις κάτι καλό, σημαίνει «καλό για τον πόλεμο». Στον πόλεμο βγαίνουν στην επιφάνεια όλα τα ελαττώματα και οι αδυναμίες. Αλλά ο πόλεμος φέρνει επίσης στην επιφάνεια όλες τις αρετές: εργατικότητα, εφευρετικότητα, επιμονή, γενναιότητα, συντροφικότητα, ακόμα και καλοσύνη. Κι όμως, κάπου βρίσκεται ένας τεράστιος λαθεμένος υπολογισμός.

Πού;

Όταν πρόκειται για την τύχη τόσων πολλών, είναι δύσκολο να σκεφτείς ότι μόνο οι ηγέτες ευθύνονται για τον πόλεμο. Είναι πιο εύκολο να υποθέσεις ότι οι ηγέτες ευθύνονται μόνο για το χάσιμο του πολέμου. Τώρα είναι μάλλον απίθανο το ναζιστικό καθεστώς, όσο κακοήθες και να είναι, να προσέφυγε στον πόλεμο έτσι για πλάκα. Δεν το έκανε γι' αυτό. Όσον αφορά τον πόλεμο και την ειρήνη, το καθεστώς ενδεχομένως να μην είχε άλλη επιλογή. Οποιοι κι αν είναι οι κυβερνήτες, δεν κυριαρχούν μόνο στα κορμιά, αλλά και στα μυαλά· δε διοικούν μόνο τις πράξεις, αλλά και τις σκέψεις. Το καθεστώς έπρεπε να επιλέξει τον πόλεμο επειδή όλοι οι άνθρωποι χρειάζονταν πόλεμο· *αλλά οι άνθρωποι χρειάζονταν πόλεμο μόνο κάτω από αυτό το καθεστώς και γι' αυτό πρέπει να αναζητήσουν έναν άλλο τρόπο ζωής*. Αυτό είναι ένα κολοσσιαίο συμπέρασμα. Ακόμα και όταν το χέρι που κρατά τα ηνία γίνεται ασταθές, ο δρόμος προς αυτό το συμπέρασμα είναι πολύ μακρύς. Γιατί αυτός ο δρόμος είναι ο δρόμος της κοινωνικής επανάστασης.

Η ιστορία δείχνει ότι οι άνθρωποι δεν προχωρούν εύκολα σε ριζικές αλλαγές στο οικονομικό σύστημα. Οι άνθρωποι δεν είναι τζογαδόροι. Δε σπεκουλάρουν. Μισούν και φοβούνται την αταξία που συνοδεύει μία κοινωνική αλλαγή. Μόνο όταν η τάξη, κάτω από την οποία ζούσαν, μετατραπεί σε αδιαμφισβήτητη και αφόρητη αταξία τολμούν οι άνθρωποι - και ακόμα και τότε το κάνουν νευρικά, αβέβαια, τρομάζοντας κάθε λίγο και έχοντας ενδοιασμούς να αλλάξουν την κατάσταση. Ένας κόσμος που περιμένει από το γερμανικό λαό να εξεγερθεί και να μετατραπεί σε ένα ειρηνικό έθνος περιμένει πολλά. Περιμένει από το γερμανικό λαό κουράγιο, αποφασιστικότητα και νέες θυσίες. Αν η άλλη μας Γερμανία είναι να νικήσει, θα πρέπει να έχει μάθει το μάθημά της.

Ο τελευταίος πόλεμος τελείωσε με ήττα και απελευθέρωσε για λίγο το γερμανικό λαό από τα πολιτικά του δεσμά. Τα χρόνια μετά τον πόλεμο ολόκληρος ο λαός προσπαθούσε ενεργά να δημιουργήσει μία κυβέρνηση από το λαό και για το λαό. Γιγάντια εργατικά και μικρά αστικά κόμματα, εν μέρει υπό καθολική επιρροή, καταδίκασαν τον πόλεμο και όλες τις πολιτικές που οδήγησαν σε αυτόν. Φαινόταν ότι ο πόλεμος θα μπορούσε να δυσφημιστεί στην αντίληψη αρκετών γενεών. Οι τέχνες, η μουσική, η ζωγραφική, η λογοτεχνία και το θέατρο άνθισαν.

Δεν κράτησε πολύ. Ο λαός είχε παραλείψει να καταλάβει τις θέσεις-κλειδιά στην εθνική οικονομία. Αυτοί που είχαν συνηθίσει να δίνουν διαταγές, προσέφεραν τις υπηρεσίες τους ως ειδικοί της τάξης και οι υπηρεσίες

τους έγιναν αποδεκτές. Η διαφημισμένη τάξη την οποία κρατούσαν ήταν η τάξη των επιτιθέμενων ταγμάτων· το πολυσυζητημένο χάος, το οποίο απέφυγαν, ήταν η κατάληψη από το λαό των θέσεων-κλειδιά στην οικονομία. Και μετά από ένα ή δύο χρόνια, στα οποία οι οικονομικές τους θέσεις δεν είχαν καν αμφισβητηθεί, πήραν πίσω και τις πολιτικές τους θέσεις και η προετοιμασία του επόμενου πόλεμου ξεκίνησε.

Θα συμβεί όλο αυτό ξανά;

Για να μπορέσουμε να απαντήσουμε αρνητικά σε αυτή την ερώτηση πρέπει να είμαστε σε θέση να ερμηνεύσουμε θετικά το ίδιο το γεγονός, που αρχικά φαίνεται να καθιστά την ερώτηση γελοία, δηλαδή το πολυαναφερόμενο «ακλόνητο ηθικό της χιτλερικής Γερμανίας».

Το γεγονός ότι δεν έχει υπάρξει καμία γρήγορη αντίδραση στις στερήσεις και τις ήττες της ναζιστικής Γερμανίας είναι ομολογουμένως ενοχλητικό. Πρέπει όμως να μπορούμε να δούμε αυτό ακριβώς που δείχνει αυτή η καθυστέρηση, δηλαδή το πόσο βαθιά και πλατιά θα είναι η αντίδραση. Αυτή τη φορά, οι ιμπεριαλιστές δεν έχουν κοινοβούλια για να προσφύγουν, όταν θέλουν κάποιος να βάλει ένα τέλος γι' αυτούς στον πόλεμό τους. Σήμερα δεν υπάρχουν δυναστείες που θα μπορούσαν να θυσιαστούν σαν αποδιοπομπαίοι τράγοι, χωρίς να διακινδυνευτεί στο ελάχιστο η δομή του κράτους. Από την άλλη μεριά, αν οι μάζες προσπαθήσουν να παλέψουν για τη δική τους διέξοδο από τον πόλεμο, θα πρέπει να αντιμετωπίσουν εκατοντάδες χιλιάδες οπαδών του Χίτλερ, οι οποίοι θα μπορούσαν να ηττηθούν μόνο με έναν τρομερό εμφύλιο πόλεμο, έναν εμφύλιο πόλεμο που θα πρέπει να διεξαχθεί με τα αυτοσχεδιαζόμενα μάχιμα τμήματα μιας λαϊκής κυβέρνησης. Ο λαός πρέπει να εξεγερθεί ενάντια στους βασανιστές του -τους βασανιστές ολόκληρου του κόσμου- και να τους νικήσει.

Ενα πράγμα είναι βέβαιο. Αν ο γερμανικός λαός δεν μπορεί να αποτινάξει τους βασανιστές του, αν αντίθετα αυτοί οι βασανιστές καταφέρουν να παίξουν μία «Φρειδερίκεια παραλλαγή»⁵, δηλαδή να καταφέρουν να κρατήσουν τον πόλεμο μέχρι η δυσaréσκεια στις γραμμές των συμμάχων να παρουσιάσει μία ευκαιρία για ειρήνη μέσω διαπραγματεύσεως· ή, εναλλακτικά, αν οι κυβερνώντες της Γερμανίας δεχτούν στρατιωτικό χτύπημα, αλλά αφεθούν στην εξουσία οικονομικά, είναι αδιανόητη η ειρήνευση στην Ευρώπη. Στην τελευταία περίπτωση η στρατιωτική κατάληψη από τους συμμάχους σίγουρα δε θα βοηθούσε. Αυτές τις μέρες είναι αρκετά δύσκολο να ελέγξεις ακόμα και την Ινδία με βίαιο αποικισμό, πόσο μάλλον να ελέγξεις την Κεντρική Ευρώπη. Αν οι σύμμαχοι σήκωναν τα όπλα όχι μόνο ενάντια στο εξαντλημένο καθεστώς, αλλά ενάντια σε όλο το λαό, θα χρειαζόνταν τεράστιες δυνάμεις· οι Ναζί χρειάστηκαν περισσότερους από μισό εκατομμύριο άνδρες των SS, της μεγαλύτερης αστυνομικής δύναμης παγκοσμίως και ένα φανατισμένο φύλακα σε κάθε τετράγωνο σε κάθε πόλη· έπρεπε επίσης να προσφέρουν την ελπίδα ενός επιτυχούς κατακτητικού πολέμου, χωρίς τον οποίο θα λιμοκτονούσαν τόσο η αστυνομία όσο και ο πληθυσμός. Ο ξένος στρατιώτης με το όπλο στο ένα χέρι και ένα μπουκάλι γάλα στο άλλο θα θεωρούνταν φίλος, αντάξιος των μεγάλων Δημοκρατιών που τον έστειλαν, μόνο αν το γάλα προοριζόταν για το λαό και το όπλο για αξιοποίηση εναντίον του καθεστώτος.

Η ιδέα της βίαιης διαπαιδαγώγησης ενός ολόκληρου λαού είναι παράλογη. Ο,τι δε θα έχει μάθει ο γερμανικός λαός όταν τελειώσει αυτός ο πόλεμος από τις αιματηρές ήττες, τους βομβαρδισμούς και από όλες τις φρικαλεότητες των κυβερνητών του μέσα και έξω από τη Γερμανία, δε θα το μάθει ποτέ από τα βιβλία της ιστορίας.

Οι άνθρωποι μπορούν μόνο να αυτομορφωθούν· και θα εγκαθιδρύσουν λαϊκή κυβέρνηση όχι όταν τη συλλάβουν με τα μυαλά τους, αλλά όταν την αρπάξουν με τα χέρια τους.

ΧΑΙΡΕ, ΤΕΟ ΟΤΤΟ**

Κατά ενδιαφέροντα τρόπο δεν είναι μόνο επικίνδυνο αλλά και δύσκολο να παρουσιάσεις τον πόλεμο όπως πραγματικά είναι. Κι όμως δεν επαρκεί σε καμία περίπτωση να αποτυπώσεις και να σχεδιάσεις τι βλέπει κάποιος από αυτόν. Επιπλέον, δεν μπορούν πολλοί να δουν τις φρικαλεότητες του, χωρίς να θεωρήσουν και αυτόν τον ίδιο ως κάτι φρικαλέο. Βλέπουν τον ηρωισμό του, τη συντροφικότητά του, την εφευρετικότητά του και τη χαρά του. Οσον αφορά τα υπόλοιπα, τους αρκεί να πιστεύουν μόνο αυτούς που τον διαφημίζουν, ότι είναι δηλαδή *αναγκαίος* - ακόμα και ο χειρουργός χύνει αίμα. Και δεν είναι στ' αλήθεια *αναγκαίος*, αν αποτελεί -σε ελεύθερη απόδοση του στρατηγού Κλαούζεβιτς6- απλώς έναν άλλο τρόπο με τον οποίο συνεχίζονται οι δουλειές (Geschäfte)⁷ με άλλα μέσα; Εξαρτάται λοιπόν από το τι σκέφτεται κανείς με την έννοια *δουλειές*...

Ο σχεδιαστής αυτών των φύλλων είχε από την αρχή περισσότερες πιθανότητες από πολλούς άλλους σχεδιαστές να δει σωστά τον πόλεμο: είχε ένα πλεονέκτημα έναντι των υπολοίπων. Κατάγεται από την εργατική τάξη και αυτό δεν το έχει λησμονήσει⁸. Από αυτή την τάξη, χωρίς την οποία -όπως άλλωστε δεν είναι καθόλου γνωστό- δε θα υπήρχαν καν *δουλειές* και η οποία ήταν συνηθισμένη να πληρώνει τους πολέμους, τόσο τους νικηφόρους όσο και τους χαμένους. Εδώ κατά βάθος υπάρχει ακόμα και στην ειρήνη μία πολεμική πλευρά. Στο εσωτερικό της σφαίρας της παραγωγής και μάλιστα σε ολόκληρη τη σφαίρα της παραγωγής κυριαρχεί η βία, είτε η ανοιχτή βία του ποταμού που γκρεμίζει τα φράγματα είτε η λανθάνουσα βία των φραγμάτων που συγκρατούν τον ποταμό. Το ζήτημα δε είναι μόνο αν κατασκευάζονται κανόνια ή άροτρα - άλλωστε στους πολέμους για την τιμή του ψωμιού τα κανόνια είναι τα άροτρα. Οι επιχειρηματίες αρπάζουν από τους εργάτες την εργατική δύναμη, οι εργάτες από τους επιχειρηματίες τους μισθούς· και στην αέναη και αμείλικτη πάλη των τάξεων για τα μέσα παραγωγής, οι καιροί της σχετικής ειρήνης είναι μόνο οι καιροί της δημιουργίας. Από εδώ, από τα κάτω, γίνεται φανερό ότι το «πολεμοχαρές πνεύμα», που απελευθερώνουν οι πόλεμοι, οι οποίοι έτσι κι αλλιώς δε θα μπορούσαν ποτέ να κυριαρχούνται από κάποιο πιο ειρηνικό πνεύμα, είναι το πνεύμα των επιχειρήσεων (Geschäfte). Δεν ισχύει ότι κάποιο καταστροφικό, πολεμοχαρές στοιχείο (το οποίο όμως μπορεί ενδεχόμενα να εξουδετερωθεί) διακόπτει ξανά και ξανά την ειρηνική παραγωγή, αλλά η ίδια η παραγωγή βασίζεται στην αρχή της καταστροφής και του πολέμου.

Ολόκληρη τη ζωή μας παλεύουμε για την ύπαρξή μας - ο ένας ενάντια στον άλλο. Οι γονείς παλεύουν για τα παιδιά, τα παιδιά για την κληρονομιά. Ο μικρός έμπορος παλεύει με τους άλλους μικρούς, καθώς και με τους

μεγάλους εμπόρους για το μαγαζί του. Ο εργάτης παλεύει για μια θέση εργασίας με τους επιχειρηματίες και με τους άλλους εργάτες. Ο αγρότης παλεύει με τον άνθρωπο της πόλης. Οι μαθητές παλεύουν με τους δασκάλους. Το κοινό παλεύει με τις Αρχές. Οι βιομηχανίες παλεύουν με τις τράπεζες, οι επιχειρηματικοί όμιλοι παλεύουν με τους επιχειρηματικούς ομίλους. Και πάει λέγοντας. Πώς γίνεται στο τέλος να μην παλεύουν οι λαοί με τους λαούς;9

Όσο μπορούμε να ζούμε μόνο στηριζόμενοι στο δικό μας όφελος, όσο ισχύει το «εσύ ή εγώ» και όχι το «εσύ κι εγώ», όσο δεν πρόκειται για την πρόοδο αλλά για το προβάδισμα - τόσο θα υπάρχει ο πόλεμος. Όσο θα υπάρχει καπιταλισμός, θα υπάρχει και ο πόλεμος.

Πόση αθλιότητα έχουν ήδη φωτίσει τα φώτα των μεγαλουπόλεων μας πριν κλείσουν! Πολύ πριν η ιατρική γίνει συνεργός του φόνου, είχε βγει στην αγορά και προσέφερε τις υπηρεσίες της σε αυτούς που προσέφεραν τα περισσότερα. Πολύ πριν η Φυσική αποσιωπήσει τις γνώσεις της για το άτομο (όπως άλλοτε ο Πατέρας της Φυσικής, ο Γαλιλαίος, είχε αποσιωπήσει τις γνώσεις του για την περιστροφή της Γης), η τεχνική είχε ήδη αποδεχτεί το μεγάλο φίμωτρο. Το χρηματιστήριο σιπηρών του Σικάγο γνωρίζει αποκλεισμούς ολόκληρων ηπείρων σε περιόδους της «πιο βαθιάς ειρήνης»¹⁰ και όταν τα τραστ ρίχνονταν στη μάχη εναντίον του ολοκληρωτισμού, ήξεραν καλά τι ήταν αυτός. Πολύ καταστροφή έχει ήδη συντελεστεί, όταν τα τανκς περνούν τα σύνορα που δεν μπορούν να περάσουν τα εμπορεύματα. Ο αγώνας για την ειρήνη είναι αγώνας ενάντια στον καπιταλισμό.

Χαίρε, Τεο Otto! Τα γραφικά ντοκουμέντα που έχεις ετοιμάσει για τον πόλεμο ανήκουν σε εκείνες τις ταυτότητες, με τις οποίες ο γερμανικός λαός πρέπει σήμερα να προσπαθήσει να αυτοπροσδιοριστεί.

ΜΑΖΑ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ***

Οι ιστοριογράφοι των επαναστατικών διαδικασιών δεν αναφέρονται συχνά σε εκείνες τις εσωτερικές αντιστάσεις, οι οποίες διατηρούνται ή αναπτύσσονται εκ νέου στις μάζες ενάντια στην επανάσταση. Παρουσιάζοντας πώς το μεγάλο γενικό συμφέρον κυριεύει όλο και περισσότερο έναν πληθυσμό, όταν αυτός συνειδητοποιεί όλο και περισσότερο το δικό του συμφέρον ως μάζα, οι ιστοριογράφοι παραμελούν τις μικρότερες υπαρκτές αντιθέσεις συμφερόντων, οι οποίες ακόμα παραμένουν ζωντανές ή εμφανίζονται για πρώτη φορά. Το λογικό τοποθετείται στην κορυφή του επαναστατικού συρμού σαν ατμομηχανή κι έτσι είναι δύσκολο να προσδώσει πραγματικότητα στην αντίσταση (το «παράλογο» είναι μη πραγματικό)¹¹. Αλλά οποιοσδήποτε έχει μελετήσει μία επαναστατική εξέγερση, ξέρει ποιες εσωτερικές δυσκολίες αντιμετωπίζει η μάζα για να εξεγερθεί. Ο άνθρωπος ρίχνεται στο καινούριο μόνο σε περίπτωση ανάγκης. Η μεγαλοπρεπής πρόταση «Το προλεταριάτο δεν έχει τίποτα να χάσει εκτός από τις αλυσίδες του», ισχύει στην ιστορική σφαίρα και μάλιστα για το σύνολο της τάξης, αλλά η εσωτερική ιστορία μιας επανάστασης έγκειται ακριβώς στο ότι το προλεταριάτο, δηλαδή οι προλετάριοι εμφανίζονται να ενεργούν ως τάξη. Σε αυτή τη διαδικασία έχουν πολλά να αφήσουν πίσω τους και πολλά να ρισκάρουν. Από αυτά, η ίδια η ζωή προσεγγίζεται

μυστηριωδώς ως το λιγότερο που έχουν να ρισκάρουν. Αυτή συχνά ρισκάζεται πιο εύκολα από μία φτωχική κατοικία. Όταν η κυρίαρχη τάξη χάνει τον έλεγχο της κατάστασης, οι κυριαρχούμενοι τις περισσότερες φορές τα χάνουν. Οι θεσμοί κλονίζονται και καταρρέουν και οι καταπιεσμένοι δεν κάνουν ακόμα κινήσεις για να αναλάβουν την ηγεσία. Εναντίον τους βρίσκεται η θρησκεία τους, ο τρόπος ζωής τους, τον οποίο έχουν μάθει με κόπο, μερικοί από αυτούς από τον εχθρό, μερικοί από αυτούς από τον αγώνα ενάντια στον εχθρό. Ενα σύνθετο οπλοστάσιο από συνήθειες και αρχές. Γι' αυτό το λόγο, για να γίνει υπόθεση των μαζών, η ίδια η ανατροπή πρέπει να προσλάβει κάτι το επαγγελματικό, πρέπει να έχει χαρακτήρα οργανωμένης επιχείρησης, στην οποία οι άνθρωποι μπορούν να αναγνωρίσουν μικρά και λογικά σημάδια της καθημερινότητάς τους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

* Το κείμενο με πρωτότυπο τίτλο «The Other Germany: 1943» γράφτηκε στα αγγλικά από το Φθινόπωρο του 1943 μέχρι την Ανοιξη του 1944. Δημοσιεύτηκε στο «Progressive Labor» της Νέας Υόρκης, Ν. 3, Μάρτης - Απρίλης 1966, σελ. 46-49. Περιλαμβάνεται στη συλλογή έργων του Μπρεχτ: «Bertolt Brecht, Grosse kommentierte Berliner und Frankfurter Ausgabe», τ. 23, εκδ. «Aufbau-Verlag Suhrkamp Verlag», σελ. 24-30.

1. Σ.μ. Η λέξη Reichswehr παρατίθεται στο πρωτότυπο αγγλικό κείμενο στα γερμανικά. Στα ελληνικά η λέξη μεταφράζεται ως Αυτοκρατορική Αμυνα. Η Reichswehr ήταν η επίσημη ονομασία του γερμανικού στρατού από το 1919 μέχρι το 1935, όταν μετονομάστηκε σε Wehrmacht (Αμυντική Δύναμη).

2. Σ.μ. Γιούνκερς αποκαλούνταν οι ευγενείς με μεγάλη ιδιοκτησία γης στην Πρωσία και την Ανατολική Γερμανία.

3. Emil Ludwig (1881-1948): Γερμανός συγγραφέας, ο οποίος το 1906 μετακόμισε στην Ελβετία και το 1932 πήρε την ελβετική υπηκοότητα. Το 1940 μετανάστευσε στις ΗΠΑ και μετά τον πόλεμο επέστρεψε στην Ελβετία, όπου και πέθανε.

4. Robert Vansittart (1881-1957): Ανώτατος Βρετανός διπλωμάτης την περίοδο πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Τη δεκαετία του 1930 παρακολουθεί τον εξοπλισμό των Γερμανών και δουλεύει με τον Τσόρτσιλ. Προβάλλει ως πραγματική αιτία του πολέμου τον σταθερά πολεμοχαρή χαρακτήρα των Γερμανών, ο οποίος θεωρεί ότι παραμένει ίδιος από την εποχή του Καρλομάγνου.

5. Σ.μ. Αναφέρεται στον Φρειδερίκο Β' της Πρωσίας (1912-1786), ο οποίος φημιζόταν για τη στρατιωτική του τέχνη.

** Το κείμενο αυτό γράφτηκε το Μάη του 1948 ως πρόλογος στο βιβλίο του Τεο Otto «Ποτέ ξανά. Ημερολόγιο σε εικόνες. Με έναν πρόλογο του Μπέρτολτ Μπρεχτ», εκδ. «Volk und Welt», που κυκλοφόρησε το 1949. Ο Τεο Otto (1904-1968) ήταν Ελβετός σκηνογράφος, με τον οποίο είχε συνεργαστεί ο Μπρεχτ. Από το 1926 μέχρι την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία ζούσε στη Γερμανία, ενώ στη συνέχεια πήγε στην Ελβετία. Εκεί ο σχεδιαστής Otto άρχισε να αποτυπώνει τις σκέψεις του για τον εχθρό, σχεδιάζοντας σε μεγάλα χαρτιά. Το

κείμενο περιλαμβάνεται στη συλλογή έργων του Μπρεχτ: «Bertolt Brecht, Grosse kommentierte Berliner und Frankfurter Ausgabe», τόμος 23, εκδ. «Aufbau-Verlag Suhrkamp Verlag», σελ. 63-64.

6. Ο Μπρεχτ αναφέρεται εδώ στο γνωστό απόσπασμα από την πραγματεία του Πρώσου στρατηγού Καρλ φον Κλαούζεβιτς «Περί Πολέμου»: «Ο πόλεμος είναι συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα».

7. Σε αυτό αλλά και σε άλλα σημεία του κειμένου ο Μπρεχτ χρησιμοποιεί τη γερμανική λέξη *Geschäfte*, η οποία επιδέχεται πολλές μεταφράσεις, όπως δουλειές, καταστήματα, επιχειρήσεις, συναλλαγές κλπ. Η λέξη αυτή έχει το ίδιο περιεχόμενο που έχει η λέξη *business* στα αγγλικά. Ο Μπρεχτ χρησιμοποιεί αυτή τη λέξη με ελαφρά διαφορετικό περιεχόμενο σε διάφορα σημεία. Η απόδοση στα ελληνικά γίνεται κάθε φορά με βάση το εννοιολογικό περιεχόμενο του κάθε σημείου και της θέσης του στο συνολικό κείμενο.

8. Ο πατέρας του Τεο Otto ήταν ζωγράφος. Και ο ίδιος ο Otto παρακολουθούσε από την ηλικία των δεκατεσσάρων ετών την επαγγελματική σχολή των μηχανών της ιδιαίτερης πατρίδας του, του Remscheid. Το 1923 μπήκε στην Ακαδημία των Τεχνών του Kassel.

9. Αυτή η παράγραφος περιλαμβάνεται σχεδόν αυτολεξεί στο λόγο του Μπρεχτ κατά την παραλαβή του Διεθνούς Βραβείου Ειρήνης Στάλιν το 1955 στη Μόσχα (ο λόγος αυτός έφερε τον τίτλο «Η ειρήνη είναι το Α και το Ω»).

10. Υπαιτιγμός για την παρεμπόδιση της μεταφοράς σιτηρών (εμπάργκο). Ο Μπρεχτ ασχολήθηκε με το Χρηματιστήριο Σιτηρών του Σικάγο το διάστημα που δούλευε πάνω στο ημιτελές έργο «Joe Fleischhacker».

*** Το κείμενο αυτό γράφτηκε γύρω στα 1943. Περιλαμβάνεται στη συλλογή έργων του Μπρεχτ: «Bertolt Brecht, Grosse kommentierte Berliner und Frankfurter Ausgabe», τ. 23, εκδ. «Aufbau-Verlag Suhrkamp Verlag», σελ. 36. Ο τίτλος δεν ανήκει στον Μπρεχτ, αλλά στους επιμελητές της έκδοσης.

11. Ο Μπρεχτ αναφέρεται εδώ στο εξής ρητό του Georg Friedrich Hegel από «Διάλεξη για τη Φιλοσοφία του Δικαίου» (1821): «Ο,τι είναι λογικό είναι πραγματικό· και ό,τι είναι πραγματικό, είναι λογικό»